

Pitanje okoliša čvrsto je povezano s ljudskim pravima

Zašto ne brinemo "samo" o zaštiti drveća, već i o pravu građana da aktivno sudjeluju u donošenju odluka

Često nas pitaju zašto se bavimo temama društvene pravednosti kao što su prostorna pravda, briga o javnom dobru i interesu, ali i pravo ljudi na pristup informacijama i na sudjelovanje u odlučivanju, umjesto da se ograničimo samo na zaštitu okoliša i to kako se ona uobičajeno shvaća. Ne vide jasno vezu zbog čega se udruge zelenih ne fokusiraju samo na brigu o otpadu, spašavanju drveća ili na zaštitu rijetkih ptica, već im je jednako važno da građani imaju mogućnost da na vrijeme dobiju sve potrebne informacije o tvornici ili pročištaču otpadnih voda koji se namjerava graditi te da s ravnopravne pozicije mogu mijenjati ili čak zaustaviti projekt ukoliko se pokaže štetnim za okoliš. Pravo na informaciju potrebno je da bi građani mogli kompetentno sudjelovati, a moraju sudjelovati jer je to temeljni princip funkcioniranja demokratskih država, stoga okolišne udruge kad se bore za zaštitu okoliša nužno to čine iz pozicije zaštite okolišne demokracije - jer jedno bez drugog ne ide. To uostalom kazuju i zakoni koji predviđaju sudjelovanje javnosti u izradi prostornih planova ili u procedurama povezanim s okolišnim dozvolama. Zašto bi uopće postojali mehanizmi direktne demokracije poput mjesnih zborova građana ili referendumata, da nije upravo građanin taj koji je odlučujući faktor u stvaranju svijeta u kojem živi.

Realnost, nažalost, govori drukčije i to svakodnevno. Vlast u pravilu pita građane za mišljenje samo na glasačkim mjestima svakih četiri godine. Između izbora pokušava što je više moguće u tajnosti donijeti planove ili ih pak javnosti prezentira kao jedini mogući razvojni put, ističući samo pozitivne strane, često bez ikakvih pokrića. Kao kad se obećava drastično smanjenje nezaposlenosti gradnjom nekog hotela dok realni podaci govore o 20-ak stalno zaposlenih u najboljem slučaju. Istovremeno se skrivaju prave informacije o opasnostima za okoliš ili pretjeranim troškovima koje određeni investitor donosi zajednici te se na stup srama stavljaju svi oni koji se usude propitivati o istinitosti navoda nadležnih. Opasnost da se građanin dovede u zabludu ili obeshrabri na aktivno sudjelovanje u odlučivanju, a koje mu per se omogućuju zakoni, raste kada glavni mediji u lokalnoj zajednici nižu hvalospjeve o planovima pišući od riječi do riječi ono što vlast i investitor govore, dok istovremeno marginaliziraju i minoriziraju svako drukčije mišljenje, pri tome ostavljajući samo privid objektivnog praćenja po principu "pa što hoćete, bili ste u novinama". Primjera radi, gotovo svako pisanje o projektu Brijuni Rivijera u lokalnom dnevniku Glas Istre slični na priopćenje IDS-a dok se Građanska inicijativa za Muzil "Volim Pulu" prezentira kao grupica anarhista koja se protivi razvoju svoga grada i čiji se zahtjevi ne mogu i ne smiju uzeti u obzir jer su nerealni, naivni, možda nekome simpatični, ali ništa više. Stvarajući namjernu šumu informacija gubi se ono najvažnije, a to je da građani, koji pripadaju različitim političkim uvjerenjima i strukama, traže samo jedno - poštivanje temeljnih demokratskih prava na informaciju i na suodlučivanje. Ako toga nema, tada nema ni građana, dovoljan je tek jedan vizionar koji će upravljati svijetom, zvaao se on župan ili tiranin.

Šutljiva masa i neograničena moć koja se time dobiva želja je svake vlasti, ali u nekim se državama ostvari više, negdje manje ovisno o otporu koje građani pružaju, a koje je u zavisnosti sa socijalno-povijesnim kontekstom samog društva. U Hrvatskoj je demokracija, a posebice okolišna demokracija još uvijek u povojima, ili možda bolje rečeno puko formalna pa ne čudi da su pozivi na javne rasprave tek zadovoljavanje zakonske procedure, da se na gotovo sve primjedbe građana odgovara njihovim neuvažavanjem, ako se uopće odgovori, te da se svaki pokušaj direktnog demokratskog djelovanja, kad ljudima najzad prekupi i zatraže raspisivanje referendumata, guši na sve moguće načine. Sjetimo se samo slučaja golf-projekta na Srđu u Dubrovniku.

Kada se, dakle, ova dva prava ne poštuju, informiranje i sudjelovanje javnosti, a što je u Hrvatskoj čest slučaj, presudno postaje pravo na pristup pravosuđu, odnosno mogućnost građana da se posluži tužbama u obrani svojih okolišnih i drugih prava. Pravosuđe mora biti djelotvorno, jeftino i brzo, inače se prva dva prava neće ni moći ostvariti. Međutim, vrlo su često upravo sudovi najproblematičniji jer su neučinkoviti i prespori iako svi sporovi koji se tiču okoliša po zakonu trebaju ići po hitnom postupku. Da to nije tako pokazuju sljedeći primjeri. Protiv postupka donošenja golf projekta Brkač kraj Motovuna, tužbu Upravnom sudu protiv Ministarstva zaštite okoliša podnijeli smo 2009. godine, a presudu tek 2 i pol godine kasnije. Premda je presuda donesena u našu korist, pravni lijek bio je u toj mjeri neučinkovit da smo u studenom 2011. bili prisiljeni podnijeti novu tužbu. Spor još uvijek traje. Tužba građana protiv asfaltne baze u Žminju dobivena je tek nakon šest godina, a presuda u korist građana može vjerojatno svoje mjesto naći među najapsurdnijim donesenim presudama – budući da se u vrijeme planiranja izgradnje postrojenja nije dogodila obavezna javna rasprava, sud je naložio da se javna rasprava provede naknadno, nakon što je asfaltna baza u pogonu bila 6 godina. Postupak u slučaju tužbe Zelene akcije, Zelene Istre i nekoliko građana s područja Labinštine protiv Ministarstva zaštite okoliša u slučaju Plomina 3 događa se daleko brže. Tužbi smo podnijeli krajem listopada 2012. A presuda se očekuje već u listopadu 2013. Skloniji smo vjerovati da se radi o «strateškom» projektu države koji zahtijeva brzo okončanje slučaja nego li da se radi o općenito učinkovitijem radu Suda.

Već odavno je u svijetu shvaćena važnost poštivanja ova tri temeljna prava okolišne demokracije - na informaciju, suodlučivanje i pristup pravosuđu - zbog čega je i stvorena Aarhuška konvencija 1998. godine u danskom gradu Aarhusu po kojoj je i dobila ime. Iako je i Hrvatska bila odmah jedna od potpisnica, konvenciju je ratificirala 2006. godine, te ju u svoje zakonodavstvo prenijela 2007. godine, od kada ju je dužna i poštivati. No, do njene pune primjene još smo daleko. Poražavajuća je činjenica da brojna hrvatska javnost, pa čak ni ona stručna, o ovoj konvenciji nije nikada ni čula, a kamoli poznaje njenu važnost. U svjetlu brojnih najavljenih projekata koji bi mogli imati ogroman utjecaj na okoliš Hrvatske, šutnja države o Aarhuškoj konvenciji, kao i neznanje javnosti o njenim pravima, slabost su koje idu na ruku investitorima i strukturama vlasti, a nauštrb građana i okoliša.

Koliko se Aarhuška konvencija često krši pokazuje i naša statistika. Samo u prošloj godini smo temeljem prigovora građana pristiglih na Zeleni telefon poslali 72 dopisa tijelima javne vlasti, ali na trećinu nismo dobili odgovor. Ipak statistika je prethodnih godina bila još gora pa primjećujemo stanoviti napredak. Eklatantni primjer kršenja prava na pristup informacijama je kada smo u svibnju 2010. zatražili da nam Ministarstvo dostavi cjeloviti tekst studije o utjecaju na okoliš za Plomin 3, ali je Ministarstvo to odbilo učiniti čak i nakon Zaključka kojim je Agencija za zaštitu osobnih podataka, koja je nadležna za praćenje provedbe Zakona o pravu na pristup informacijama, naložila Ministarstvu da u roku od 15 dana dostavi Zelenoj Istri cjelovitu studiju utjecaja na okoliš. Vlast, dakle, nema pravo da informacije o okolišu, kao i sve ostale javne dokumente zadrži za sebe, osim kada imaju pečat poslovne, porezne i sl. tajne. Međutim, i tada je nužno provesti test razmjernosti javnog interesa odnosno procijeniti razmjernost između razloga za omogućavanje pristupa informaciji i razloga za ograničenje. Pristup informaciji treba omogućiti ako prevladava javni interes.

Vrlo se često događa šutnja administracije upravo za projekte koje se tiču okoliša i za koje nadležni pronalaze svakakve izgovore da informacije ne daju u javnost. Najčešće su novinari kroz svoj rad ti koji se vrlo često susreću s kršenjem prava o pristupu informacijama, te su uz suce i odvjetnike ključni za pravilnu primjenu Aarhuške konvencije. Što se tiče prava na sudjelovanje javnosti u odlučivanju, ono je često tek puka farsa koja počinje objavom poziva građanima sitnim slovima u novinama ili na oglasnim pločama općina koje nitko ne čita. Prilikom donošenja prostornih planova ili studija utjecaja na okoliš, obaveza je vlasti organizirati javne rasprave, ali se argumenti i primjedbe građana ne uključuju u projekte, sve se svodi tek na birokratsku proceduru. Sudjelovanje javnosti organizira se u vrlo kasnoj fazi planiranja nekog projekta kada gotovo nikakve promjene nisu više moguće, čime se guši duh Aarhuške konvencije (*). Odavno je u Europi shvaćeno da se takvim ignoriranjem javnosti i njihovim neuključivanjem u planiranje, zapravo stvara šteta lokalnim vlastima i samom investitoru jer dolazi do suprotstavljanja javnosti projektu zbog čega se on često odgađa i postaje skuplji, a time i neisplativ, što dovodi do odustajanja od projekta. Što se tiče prava na pristup sudovima za pitanja okoliša najveći je nedostatak u Hrvatskoj što još uvijek nema sudske prakse, odnosno suci se nedovoljno pozivaju na Aarhušku konvenciju i nisu adekvatno educirani o pitanjima okolišnog prava, a isto tako ni odvjetnici. No, to nije razlog da država ne poštuje sva tri stupa Aarhuške konvencije, jer ta tri prava u konačnici jamče temeljno pravo na život, i to na zdrav život. Građani, dakle, moraju imati pravo odlučivati o pitanjima o kojima ovisi njihov život, a upravo pitanje okoliša spada u to područje. Stoga je jasno zbog čega se i Zelena Istra ne bavi samo zaštitom okoliša, već i ljudskim pravima, jer veza između njih je neraskidiva. No, da bi Aarhuška konvencija i u Hrvatskoj prodisala punim plućima nije dovoljan samo angažman udruga zelenih već i samoć su ključni građani koji moraju postati svjesni da mogu odlučivati i promijeniti odluke vladajuće klike u svoju korist i u korist okoliša, a time i u korist svoje djece i unuka.

Zelena Istra

(*) Švedski je Visoki sud 2009. godine donio revolucionarnu presudu koja je označila kraj formalnog uključivanja javnosti u okolišno odlučivanje u kasnoj fazi nekog projekta, kada više ne postoji mogućnost sudjelovanja u odlučivanju o alternativama. Radi se o presudi u slučaju projekta izgradnje protupoplavne brane Arvika. Sudac Visokog suda je, na temelju tužbe građana da nisu bili uključeni u postupak odabira alternativne lokacije brane, poništio cijeli postupak procjene utjecaja na okoliš. U obrazloženju Suda stoji: Konzultacije s građanima moraju biti dio postupka procjene utjecaja na okoliš. Javnost mora imati mogućnost utjecaja na sadržaj studije utjecaja na okoliš odnosno na predloženi projekt. Konzultacije se moraju provesti u ranoj fazi planiranja kada su i veće promjene na projektu, poput lokacije, moguće. Investitor mora odgovoriti i obraditi prihvatljive alternative i prijedloge javnosti. Procjena utjecaja na okoliš se ne radi samo za alternativu koju preferira investitor već i za onu koju zahtijeva javnost. Jasno je, stoji u presudi, da su transparentnost i mogućnost utjecaja javnosti presudni u postupku procjene utjecaja na okoliš te da ih nije moguće ostvariti ukoliko se informacije prezentiraju u kasnoj fazi postupka.